

**UN DICȚIONAR AL EXILULUI FEMININ ROMÂNESC.
AUTOARE EMBLEMATICE, VOLUME REPREZENTATIVE –
EVENIMENT EDITORIAL AL ANULUI 2024**

Prof. univ. dr. Diana CÂMPAN
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: The article is a welcoming critical chronicle of the collective volume coordinated by Emanuela Ilie, *Un dicționar al exilului feminin românesc. Autoare emblematice, volume reprezentative* (Editura EIKON, București, 2024) [*A dictionary of the Romanian female exile. Emblematic authors, representative volumes*]. The volume is one of the most awaited, important and remarkable editorial events of 2024 in Romania, already enjoying a favorable reception beyond the borders of the country, as well. Important studies are brought together in volume, unitary in their diversity, dedicated to resonant writers such as Martha Bibescu, Vera Calin, Aurora Cornu, Nina Cassian, Sanda Golopentia, Monica Lovinescu, Gabriela Melinescu, Herta Müller, Elena Vacarescu, Sanda Stolojan, Mariana Sora, Aglaja Veteranyi, as well as dedicated to some representatives of the not very well known Romanian exile or to some literary works insufficiently exposed to analytical exercises, such as Eugenia Adams-Muresan, Florica Batu-Ichim, Alex. Amalia Calin, Princess Ileana of Romania, Alina Diaconu, Adriana Georgescu, Sorana Gurian, Sanda Nitescu, Anna de Noailles, Domnica Radulescu, Annie Samuelli.

Keywords: *Romanian Women Writers in Exile*

Fără puțință de tăgadă, unul dintre cele mai așteptate, importante și de răsunet evenimente editoriale ale acestui an a fost cel reprezentat de apariția volumului de excepție coordonat de către Emanuela Ilie (cadru universitar, prestigios cercetător și critic literar ieșean), *Un dicționar al exilului feminin românesc. Autoare emblematice, volume reprezentative* (Editura EIKON, București, 2024), carte care îi prilejuiește cititorului cu sistem, nerutinat, un șir întreg de interogații și tentații de (*re*)*apropiere* de opera unor scriitoare de mare forță, nepermis trecute în conuri de umbră, și, deopotrivă, de *accesare* a scrierilor unor autoare mai puțin cunoscute în propria lor cultură. Căci, dacă, îndeobște, socotim a fi canonici așa-numiții scriitori *ai raftului întâi*, nu mai puțin adevărat este faptul că toate celelalte categorii de scriitori fundamentează piramida canonică și îi conferă stabilitate, așezați în ierarhii flexibile și adesea instabile de la o generație la alta, după condiționări exterioare și interioare ale scriiturii și ale receptării, dovedind, în fond, tocmai instabilitatea diacronică a canonului. Rezistența în timp și perpetuarea unor probleme de segmentare a principiilor valorizante predispune la repetata interogare asupra capacității de a sintetiza și de a personaliza palierele axiomatice ale canonului, gradul de locuire corectă a fiecărui nivel și, mai ales, competențele și libertatea cititorului de a reordona, acolo unde apar clivaje sau distorsionări de evaluare, rutele valorizante și actanții culturii. Nu altfel stau lucrurile în cazul scriitorilor exilului, cu atât mai mult cu cât, în cazul acestora, intervine și o suprastratificare investigativă, din perspectiva identitarului și a puterii lor de a-și păstra nealterate codurile ființiale și de a se opune sistemelor socio-politice și ideologiilor mutilante pentru libertatea de creație în propriul lor stat și în cultura de extracție. Tocmai pentru că, fatalmente, încă se mai aud voci malițios-ironice la adresa intelectualilor care,

fortuit, s-au livrat unor țări și culturi-gazdă ce le-au permis rămânerea în demnitatea scrisului nealterat de ideologii opresive, *Un dicționar al exilului feminin românesc. Autoare emblematice, volume reprezentative* nu face decât să tragă semnale de alarmă în regim de urgență și să recupereze, în matricea lor firească, autoare de o prospețime aparte, a căror operă se cuvine asumată cu toată responsabilitatea ca parte a patrimoniului național și care, implicit, se cere cunoscută și supusă unor grile hermeneutice de lectură de natură să conștientizeze specialiștii și publicul larg asupra valorii lor.

Dicționarul amintit umple un evident gol în exegeza de specialitate căci, deși s-au scris rafturi întregi despre scriitorii și literatura exilului, abordați din perspective variate, ca individualități sau grupuri, împărțiți în geografii culturale extinse sau identificați prin raportare la matcă, nu ne-am bucurat, în cultura națională, până la finalizarea acestui proiect coordonat de către Emanuela Ilie, de un volum dedicat exclusiv autoarelor emblematice ale exilului românesc, vocile feminine fiind, indubitabil, purtătoarele cele mai sensibile de Sens, deopotrivă în logica „deșțărării”, în poetica și politica reprezentării în granițele unui imaginar fluctuant și în fixarea, în operă, mascat sau fățiș, a dramelor abia ghicite de generațiile actuale, mult prea firav pregătite să identifice și să asimileze corect contextele, evenimentele, etapele și urmările exilului, precum și fenomenele de reidentificare permanentă a sinelui autohton, specifice diasporei.

Sunt reunite în volum studii ample, unitare în diversitatea lor, dedicate unor scriitoare de rezonanță precum Martha Bibescu, Vera Călin, Aurora Cornu, Nina Cassian, Sanda Golopenția, Monica Lovinescu, Gabriela Melinescu, Herta Müller, Elena Văcărescu, Sanda Stolojan, Mariana Șora, Aglaja Veteranyi, dar și unor reprezentante ale exilului mai puțin cunoscute sau cu opere insuficient deschise unor exerciții analitice, între care Eugenia Adams-Mureșan, Florica Bațu-Ichim, Alex. Amalia Călin, Principesa Ileana de România, Alina Diaconu, Adriana Georgescu, Sorana Gurian, Sanda Nițescu, Anna de Noailles, Domnica Rădulescu, Annie Samuelli. De altfel, coordonatoarea *Dicționarului*, Emanuela Ilie, menționează, cu responsabilitate deplină, în chiar *Cuvântul înainte* al volumului, care a fost premisa unui atare proiect de cercetare și care au fost țintele colectivului de colaboratori: „După cum i-o arată și titlul, dicționarul de față nu își propune să revină asupra unor chestiuni mai mult sau mai puțin spinoase din punct de vedere conceptual, nici să propună taxonomii noi, ierarhii alternative sau perspective radical diferite asupra unor voci esențiale ale exilului românesc. Ci doar să pună la dispoziția celor interesați un instrument de lucru util, care să probeze diversitatea impresionantă (pe plan tematic, atitudinal, stilistic etc.) a literaturii scrise de femei care, de la finalul secolului al XIX-lea și până la căderea regimului comunist, au fost nevoite, din rațiuni prioritare politice, să părăsească spațiul românesc și, eventual după o perioadă de căutări dificile, să se stabilească definitiv într-un cu totul alt spațiu, fie el vest-european (Franța, Germania, Suedia) ori american (Argentina, Canada, S.U.A.). Acolo unde, bineînțeles, au putut să se exprime creator, într-o continuitate dureroasă sau o disjunctie tulburătoare cu scrierile anterioare – dacă acestea au existat.”

Articolele de dicționar sunt realizate de universitari și cercetători (Smărăndița-Elena Costin, Maria-Corina Dimitriu, Silviu Gongonea, Ciprian Handru, Emanuela Ilie, Marius Miheț, Luiza Negură, Georgeta Orian, Alexandra Ruscanu), având în portofoliul lor o activitate exegetică remarcabilă sau fiind la început de drum – toți, desigur, cititori pasionați ai literaturii exilului, bine ancorați în studiul teoriilor și al paradigmei

culturale și asumându-și responsabilități de contextualizare socio-istorică și estetică a autoarelor și a operelor asupra cărora au stăruit. Tocmai pentru că vorbim despre „un dicționar” al *exilului feminin românesc*, coordonatoarea a optat, firesc, pentru un protocol unitar de elaborare a articolelor de dicționar, fiecărei autoare fiindu-i alocat, la începutul studiului, tocmai pentru o fixare a personalității în contextele destinului personal și macrosocial de referință, un set de informații biobibliografice relevante, toate articolele finalizându-se, pe de altă parte, prin inserarea unor referințe critice aparținându-le unor exegeți consacrați, necesare celor care își doresc aprofundarea detaliilor despre autoare și literatura lor.

Important, îndeosebi, este însă faptul că studiile centrate pe viața și activitatea literară a scriitoarelor care se regăsesc în volum propun, fiecare în parte și toate la un loc, o panoramă amplă a exilului feminin românesc, fiecare dintre cei care semnează paginile *Dicționarului* reușind nu doar popasuri exegetice de sinteză, ci preferând, pe spații generoase, analize de tip *close-reading* aplicate operelor majore ale scriitoarelor exilului, operând o hermeneutică de identificare și un comparatism tematologic de interes pentru creionarea cu precizie a patrimoniului literar de referință. Popasul intelectual deopotrivă în mijlocul unor destine literare și în vecinătatea unor pagini recuperate și (re)aduse în centrul de interes, care, în esență, instituie toposurile de referință ale identității noastre, dar și fondul ideatic al articolelor urmează, în linii generale, un protocol al receptării și al raportării cercetătorului la suportul informațional de care dispune, în mod evident întrezărindu-se, în spatele rândurilor, efortul de documentare temeinică, permanenta adaptare la imperativele culturii și capacitatea de a se livra fără rest spațiului bibliotecii. Căci fiecare dintre coautorii *Dicționarului* reușește să propună nu atât obișnuitele revizitări sintetice ale palierelor creației autoarelor care fac subiectul volumului, cât, mai ales, problematizări, reasezări, identificări de nuclee ale imaginarului recurente în literatura exilului românesc și asumate în cod identitar de către scriitoare. Mai mult, ne-au bucurat aserțiuni curajoase, de panoramare sau de plasare pe grila axiologică a conștiințelor creatoare, dar și intenția vădită a tuturor cercetătorilor reuniți sub bagheta de fin coordonator a Emanuelei Ilie de a surprinde, cu un instrumentar exegetic elevat, coordonate ale literaturii scriitoarelor exilului care le plasează într-un anume ancadrament ideatic și afectiv, ireproșabil din perspectiva valorificării apartenenței la națiune și la datele cutumiare ale neamului acestuia.

Ne-au reținut, bunăoară, atenția, câteva aserțiuni care deschid perspective în receptarea literaturii exilului și în reconsiderarea mecanismelor de adaptare specifice scriitoarelor, așa cum au fost ele strămutate ca patternuri recurente în operă. În studiul dedicat Verei Călin, spre exemplu, Emanuela Ilie inserează următoarele considerații, sensibil asociate întregii paradigme a exilului: „Strategiile cu miză identitară la care apelează Vera Călin sunt cele firești. Nu e vorba, desigur, de angajarea socială ori profesională – căci puținele referințe de acest tip (izgonite, de obicei, în câteva rânduri dintr-o însemnare întinsă pe zeci de pagini) nu fac altceva decât a proba inaderența ontologică la tot ceea ce înseamnă existența americană, minată de ritmul halucinant, viteza creatoare de haos, tehnologizare ori excesul de toate felurile. Este vorba despre strategii până la un punct comune exilaților care se resimt, o știm bine, infirmi / mutilați emoțional, lingvistic, psiho-social ș.a.m.d. Atât de mutilați, aș spune, riscând o formă de superlativ în fond imposibil, încât recur, imediat, la o formă de denaturare a noii realități ce trece ușor granița ficțiunii sau chiar a minciunii. Nu e deloc întâmplător, din această

perspectivă, faptul că, într-una dintre primele însemnări de exil, Vera Călin glosează pe marginea minciunii ca strategie de supraviețuire vitală exilatului.”

La fel, Georgeta Orian, la finele exemplarului studiu dedicat Monicăi Lovinescu (și lui Virgil Ierunca, desigur), atrage atenția asupra unei sincope de receptare contemporană a fenomenului exilului și trasează potențiale punți necesare și convenite de apropiere de opera autoarei (și nu numai), conchizând pertinent: „Studentii de la Litere au, cu siguranță, parte de cursuri pe această temă, dar deja vorbim de o restrângere a receptorilor tineri tot în zona specializării. Coborând pe treptele sistemului de învățământ, mi-e teamă că doar elevii de liceu ai unor profesori care au curajul să «deseneze în afara conturului» sau copiii unor familii care n-au uitat cum sunau primele acorduri ale *Rapsodiei Române* cu bruiaje și interferențe mai știu câte ceva. Manualele școlare pot alocă niște pagini în plus, cercurile de lectură pot adăuga o temă, cursurile opționale și la decizia școlii pot renunța la un alt subiect pentru a face loc în programă Poveștii Monicăi Lovinescu – cea mai importantă voce feminină a exilului românesc postbelic, astfel încât pedagogia curajului și a neuitării să nu rămână fără subiect”. Amplul articol de dicționar centrat pe viața și opera Monicăi Lovinescu este, de altfel, perfect justificat și necesar, dată fiind nepermis de rapida expediție, în câteva pagini, în istoriile literare sau în majoritatea dicționarelor de scriitori, a personalității autoarei și a misiunii ei fundamentale de protejare și de promovare a adevăratei elite românești, într-un timp problematic.

Într-un alt registru, Marius Miheț, referindu-se la personalitatea și la literatura Hertei Müller, opinează, provocator: „Ocultând experiențele limită prin intermediul metaforei, în tot ce scrie, Herta Müller privilegiază nuclee dramatice care exprimă supraviețuirea prin simultaneitățile melancoliei. Autoarea transformă într-o poezie a mușeniei vii toată gama de texte, de la cele de proză la memorialistică și eseuri, cu îndreptățită apartenență la o *stare de visceralitate*. Realizată de obicei prin alăturările de sensuri banale, din care rezultă esențe durabile. Altminteri, scriitoarea nu se poate exprima. Neîncrezătoare în literatură, ea se simte datoare trăitului. Din această pantomimă specială a realităților denunță obsesiile ce duc, cathartic, spre o matrice elementară. Indiferent de subiect, cititorul ei rămâne prizonierul unei lumi întunecate, în care lumile sunt simple efecte de clarobscur. Un labirint poetic, aproape excesiv în jocurile de limbaj. Literatura Hertei Müller este un imperiu al metaforei.”

Și exemplele ar putea continua, fiecare articol de dicționar provocând la obligatoriile reconsiderări și plasări axiologice responsabile atunci când vorbim despre diaspora românească în ansamblul ei și, cu precădere, despre palierul extrem de ofertant al literaturii aparținătoare scriitoarelor exilului. Desigur, *Dicționarul*, în întregul lui, este un exercițiu de asumare a recuperării corecte, fără supralicitări sau cosmetizări, a fondului cultural rămas moștenire în urma unor generații care au experimentat clivajele identitare și artistice sub teroarea sistemelor politice și ideologice opresive, găsind căi de supraviețuire verticală.

Cu siguranță, apariția volumului coordonat de către Emanuela Ilie, *Un dicționar al exilului feminin românesc. Autoare emblematice, volume reprezentative*, prin contribuția întregii echipe implicate în proiectul de cercetare, este unul dintre cele mai importante evenimente editoriale ale anului 2024 în România și va fi receptat ca atare de către cititorii de pretutindeni, de vreme ce are valoare restitativă și întemeietoare, deopotrivă.